

ANDRZEJ CHODUBSKI

*Prognostyka jako wyzwanie metodologiczne
w badaniu stosunków międzynarodowych*

Prognostic science as the methodological challenge for international relations research

ABSTRAKT

W artykule stwierdza się, że przewidywanie przyszłości jest ważnym wyzwaniem badawczym. Dyktuje je zarówno teoria, jak i prognostyka życia, a zwłaszcza potrzeba przygotowania człowieka do zmieniających się realiów życia kulturowo-cywilizacyjnego. Waga prognozowania jest istotna w zakresie stosunków międzynarodowych. Wyznaczają ją potrzeby: diagnostyczne, instrumentalno-techniczne.

W prognozowaniu ważna jest metodologia badawcza, a w tym definiowanie zjawisk i procesów międzynarodowych, posługiwanie się właściwymi metodami i technikami.

Punktem wyjścia w prognostyce są podejścia: normatywne i eksploratywne. Ważną siłą sprawczą współczesnego zainteresowania prognostyką naukową są radykalne przemiany cywilizacyjne, a w tym jednocześnie zachodzące procesy unifikacyjne (globalizacyjne) i dywersyfikacyjne.

Słowa kluczowe: prognostyka naukowa, stosunki międzynarodowe, metodologia badań politologicznych, świadomość badawcza, przemiany kulturowo-cywilizacyjne

Skala oraz tempo współczesnych przemian kulturowo-cywilizacyjnych rodzi potrzebę starannych badań futurologicznych; formułowania wizji i prognozy rozwoju ludzkości¹. Rzeczywistość ta jest charakterystyczna dla świata polityki, a w tym

---

¹ Por. A. Chodubski, *About the prognostic in political science*, „Polish Political Science Yearbook” 1999-2000, vol. XXIX, s. 167-180; idem, *Wyzwania metodologiczne w rozpoznawaniu stosunków międzynarodowych*, „Gdańskie Studia Międzynarodowe” 2003, nr 2, s. 7-24.

dla stosunków międzynarodowych. Oczekiwania i obawy związane z postępującym procesem globalizacji cywilizacji, ujawniającym się synkretyzmem, potrzebą regionalnej integracji świata, tworzeniem instytucji służących globalnemu rozwiązaniu problemów społeczno-ekonomicznych i politycznych, a w tym organizacji pozarządowych, pobudzają wyobraźnię polityków, menadżerów, ekspertów. Od 1968 r. niektórzy skupiają się w nieformalnej organizacji, tzw. Klubie Rzymskim, gdzie kreśli się wizje przyszłościowe rozwoju świata („World problematique”). Od 1972 r. publikują je w formie raportów. Ukazało się ich 30. W 2000 r. z okazji światowej wystawy EXPO 2000 w Hanowerze zaprezentowano opracowanie *Dialog globalny (Global Dialogue)*, w którym pokazano, jakim potencjałem dysponuje ludzkość w zakresie kształtowania swojej przyszłości i zdolności przetrwania zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Zwracając uwagę na ujawniające się negatywne zjawiska globalne, m.in. konflikty, kryzysy, katastrofy, podkreślono, że ich przyczyny z reguły tkwią w egoizmie rządzących. Wyraża się przy tym optymistyczny pogląd, że kształtująca się jednostka partycypatywna jest w stanie je przezwyciężyć. Klub Rzymski wyraża przekonanie, że każda jednostka, zamiast widzieć w sobie ofiarę warunków życiowych, może i powinna wziąć na siebie odpowiedzialność za swoją przyszłość. Wyobraźnia i kreatywność jednostek w połączeniu z odpowiednią dozą odpowiedzialności społecznej są w stanie zmienić postawy, a w konsekwencji wartości ukierunkowane na kulturę pokoju i tolerancji².

Przewidywanie przyszłości jest ważnym wyzwaniem badawczym. Dyktuje je zarówno teoria, jak i praktyka życia, a zwłaszcza potrzeba przygotowania ludzkiego działania do zmieniających się realiów życia społeczno-gospodarczego i politycznego. Wizje przyszłości stanowią istotny bodziec aktywizujący każdy podmiot dążący do urzeczywistnienia określonych celów, aspiracji; pozwalają konkretnie i obiektywnie analizować współczesną rzeczywistość nie tylko z myślą o teraźniejszości, ale przede wszystkim o bliższym i dalszym horyzoncie czasowym.

Waga prognozowania naukowego istotna jest w poznaniu politologicznym, a w tym w sferze stosunków międzynarodowych³. W polskiej praktyce badawczej rzeczywistość ta jest traktowana marginalnie. W poznaniu daje o sobie znać przedkładanie refleksji nad określonym stanem rzeczy nad stosowanie metod badawczych. Prowadzi to do dogmatyzmu, trywializacji ustaleń zwanych badawczymi, odrzucania wartościowania. Jest to konsekwencją ubożego zakresu badań empirycznych, dominacji potocznego doświadczenia społeczno-politycznego, nasycenia poznania potrzebami ideologicznymi, co powoduje, że w dyscyplinie tej ujawnia się syndrom służalczy. Obserwuje się to w obrazie funkcjonowania mediów. W poznaniu uwzględnia się, z jednej strony kwestie preferowane, modne ideologicznie (np. odnoszące się do glo-

² R.D. Hochleitner, *Ścieżka nadziei i jej perspektywy: jak będziemy żyć jutro?* „Deutschland” (01.01.2000 Wizja XXI wieku) 1999, nr 6, s. 12-15.

³ Por. Z.J. Pietraś, *Postawy teorii stosunków międzynarodowych*, Lublin 1986, s. 169-186; J. Kukulka, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2003; T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie-systemy-uczestnicy*, Wrocław 2006.

balizacji, integracji europejskiej, transformacji systemowej, podejmowania decyzji i negocjacji, edukacji w społeczeństwie ponowoczesnym), z drugiej – świadomie unika się wielu złożonych kwestii i problemów. Dokonuje się ideologicznie selekcji materiału faktologicznego oraz jego interpretacji i prezentacji wyników⁴. Zjawiska rzeczywistego obrazu życia politycznego stają się w takim poznaniu ilustracją przyjętej z góry ideologicznej wizji świata polityki.

Znaczenie stosowania metodologii w poznaniu politologicznym oraz niedostatki w tym zakresie są artykułowane zarówno w piśmiennictwie specjalistycznym, jak i w czasie dyskusji dotyczących stanu i perspektyw rozwoju tej dyscypliny, np. kwestii tej poświęcono III Krajowy Zjazd Naukowy Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych, który odbył się w listopadzie 1973 r. w Gdańsku. Wyniki (referaty) przedstawione na zjeździe opublikowano w formie pracy zbiorowej, pt. *Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, pod red. Kazimierza Opałka (Warszawa 1975, ss. 472). Podkreślono w nich, że zbyt mało uwagi poświęca się kwestii, jak dyscyplina ta powinna być uprawiana? W środowisku politologicznym obserwuje się podział na specjalistów koncentrujących się na rozpoznawaniu faktograficznym oraz na zwolenników pozycji metanaukowych konstrukcji metodologicznych i pojęciowych, a także z tym związanych konstrukcji ogólnoterapeutycznych. Ujawnia się przy tym dysonans między uczonymi. Nierzadko zwolennicy konstrukcji metodologicznych niejako *ex professo* pełnią rolę krytyczną wobec rozpoznawania, tzw. faktologii politycznej.

Kwestią dyskusyjną wciąż pozostaje odrębność dyscyplinarna politologii, a w tym stosunków międzynarodowych. Przedmiot poznania łączy badaczy wielu dyscyplin, m.in. historyków, prawników, socjologów, ekonomistów, psychologów, którzy nie ujawniają zainteresowania w funkcjonowaniu nowej jakości, jaką stanowi politologia, a pozostają przy stosowaniu aparatury pojęciowo-terminologicznej charakterystycznej dla swych podstawowych dyscyplin. Tradycja jest w tym względzie silniejsza niż racja tworzenia nowej dyscypliny. Nie ujawnia się w pełni jednolita tożsamość badawcza w zakresie rozpoznawania stosunków międzynarodowych, a obserwuje się w jej obrazie styki różnych dyscyplin oraz specyfikę ich metodologii⁵.

W warunkach hołdowania metodologii nauk ścisłych, a zwłaszcza przejmowanych wzorców empirycznych, obdarzania ufnością ścisłości pomiarów, eksperymentów i tym samym przywiązywania mniejszej wagi do „humanistycznej” tradycji kulturowej charakterystyczne staje się stosowanie w badaniach humanistycznych terminologii

⁴ Por. J.J. Wiatr, *Stan i perspektywy nauk politycznych w Polsce*, Warszawa 1988; T. Klementowicz, *Spór o model metodologiczny nauki o polityce*, Warszawa 1991; B. Krauz-Mozer, *Metodologiczne problemy wyjaśniania w nauce o polityce*, Kraków 1992; *Politologia w szkolnictwie wyższym w Polsce. Studia i materiały*, pod red. E. Olszewskiego, Lublin 1997; *XXX-lecie Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Materiały I Ogólnopolskiej Sesji Politologów*, Warszawa 1997; *Politologia w Polsce. Stan badań i perspektywy rozwojowe*, pod red. T.Łoś-Nowak, Toruń 1999; *Problemy badawcze i metodologiczne politologii w Polsce*, pod red. A. Chodubskiego, M. Malinowskiego, Gdańsk 2006.

⁵ Por. J. Woleński, *Spór o status metodologiczny nauki o polityce*, [w:] *Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, pod red. K. Opałka, Warszawa 1975, s. 32-57; *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, pod red. E. Halizaka, R. Kuźniara, Warszawa 2000.

nauk ścisłych, zwłaszcza przyporządkowania danym terminom ścisłego znaczenia, odpowiadającego kryteriom operacyjności. Rzeczywistość ta rodzi zubożenie poznania humanistycznego, kształtuje relatywizm interpretacyjny, uproszczenie i spłykanie dociekań analitycznych. Rzeczywistość ta nierzadko rodzi chaos w posługiwaniu się mnogością słów, wieloznacznych terminów⁶. Środkiem wychodzącym naprzeciw jest opracowanie leksykonów, słowników i encyklopedii z zakresu pojęciowo-terminologicznego. W ostatnich latach obserwuje się w tym względzie krzepiącą poprawę. W 1995 r. ukazał się we Wrocławiu *Leksykon politologii* pod red. Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta; w 1996 r. ukazał się *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych* pod red. Czesława Mojsiewicza, w 1997 r. w Lublinie *Mały leksykon politologiczny* pod red. Marka Chmaja i Wojciecha Sokoła, w 1998 r. we Wrocławiu Czesława Mojsiewicza *Leksykon problemów międzynarodowych i konfliktów zbrojnych*, w 1999 r. w Toruniu *Mała encyklopedia wiedzy politycznej* pod red. Marka Chmaja i Wojciecha Sokoła oraz w Lublinie *Polityka. Ustrój. Idee. Leksykon politologiczny* również pod red. Marka Chmaja i Wojciecha Sokoła. W latach 1999-2002 w Krakowie ukazało się 5 tomów *Encyklopedii politologii* pod red. Marka Żmigrodzkiego. Publikacje te w istotnym stopniu niwelują spór metodologiczny, a zwłaszcza jego konsekwencje w kwestii pojmowania politologii jako dyscypliny pluralistycznej czy też monistycznej. W wykładni słownikowej i encyklopedycznej zwykle prezentuje się rozwiązanie „środka”. Podziela się orientację, że przedmiot politologii, z istoty polityki powinien być rozpatrywany wieloaspektowo, pluralistyczne, aczkolwiek jednocześnie jest ona autonomiczną dyscypliną teoretyczną. O monizmie zaś decyduje stosowanie przez nią metodologii, zawierającej się we właściwym dyscyplinie objaśnianiu pojęć (język dyscypliny), stosowaniu zasad i reguł (struktura logiczna) w porządkowaniu wiedzy, oraz interpretacji zgodnie z określonymi teoriami, właściwymi dla tej dyscypliny. Monizm ujawnia tendencję zmierzającą do integracji nauk; w odniesieniu do politologii, a w tym stosunków międzynarodowych zorientowany jest na integrowanie różnych tradycji w spójną całość. Wobec trudności wypracowania jednej teorii w tym względzie, istotne ogniwo na tej drodze stanowi określenie kryteriów, jakie powinna ona spełniać. W ogóle określenie kryteriów w rozpoznawaniu danej rzeczywistości jest fundamentalnym zabiegiem metodologicznym.

Mimo poszerzania się zainteresowania metodologią badań w refleksji dotyczącej stanu polskiej politologii, w praktyce jej uprawiania obserwuje się dużą liberalizację. Nieodosobnione są opinie, że wobec trudności sformułowania precyzyjnych warunków metodologicznych w naukach społecznych nie ma potrzeby „unaukowienia” wiedzy politologicznej. Konsekwencją tego stanu rzeczy jest stawianie politologii pod pręgierz opinii społeczności naukowej oraz w ogóle opinii publicznej⁷.

⁶ Por. K. Opalek, *Problematyka pojęciowo-terminologiczna nauk politycznych*, [w:] *Metodologiczne i teoretyczne problemy...*, s. 9-31; Z. Block, *Teoria polityki*. *Studia*, Poznań 1998, s. 25-36.

⁷ A. Chodubski, *O świadomości metodologicznej w politologicznym poznaniu*, „Teoria i Praktyka Polityki (Materiały i Studia)” (Toruń) 1995, nr 1, s. 29-36.

Liberalizacja metodologiczna powoduje włączanie się politologów w nurt usług ideologiczno-politycznych. Pomijanie ograniczeń metodologicznych pozwala na formułowanie powierzchownych, ideologicznie nośnych stanowisk i opinii społeczno-politycznych. Powoduje to włączanie się wielu „badaczy” w „naukowe” uzasadnianie oficjalnej polityki państw oraz określonych ich struktur. Jest to swoiste nadużywanie etosu nauki, zacieranie podziału powołania między politologią i polityką oraz niezwracanie uwagi na konsekwencje wynikające z pełnionych ról. Pojawiają się przy tym kwestie natury etycznej, politycznej i prawnej. Analizy politologiczne powinny spełniać funkcję służebną wobec ludzkości, a w tym podmiotów: społeczno-politycznego i gospodarczego. Politycy jednak oczekują nierzadko funkcji „służalczej”, tj. uzasadniającej określone cele, działania oraz konsekwencje podejmowanych decyzji. Funkcje te nierzadko powodują uwarunkowania finansowe. Uczeni z racji uprawianej profesji zwykle uzależnieni są od finansowania badań przez państwo bądź określone kręgi polityczne. Ujawnia się w tej sferze kwestia odpowiedzialności za następstwa urzeczywistniania ustaleń badawczych. Są one istotne w sferze stosunków międzynarodowych. Mogą w procesie urzeczywistniania wpływać radykalnie na zmianę ładu międzynarodowego zarówno w wymiarze pozytywnym, jak i negatywnym, powodującym np. zerwanie stosunków dyplomatycznych, wywołanie konfliktu czy doprowadzenie do wybuchu wojny.

Generalnie w kwestii odpowiedzialności uczonych za konsekwencje prowadzonych badań ujawniają się dwie opcje: 1. negująca odpowiedzialność nauki i naukowców, gdzie obowiązki badacza sprowadza się do weryfikacji wiarygodności uzyskanych rezultatów poszukiwań badawczych (stanowisko charakterystyczne dla scjentyzmu i technokratyzmu), 2. nakładająca pełną odpowiedzialność za skutki działalności naukowej (jej brak rodzi nieufność praktyki społeczno-politycznej i ekonomicznej do nauki). W dobie nasilających się procesów globalizacji coraz silniejszą pozycję zdobyła opcja pierwsza, zgodnie z którą uczeni zajmujący się „czystą” nauką powinni dążyć do poznawania rzeczywistości, nie zastanawiając się nad skutkami swej działalności. Przywołuje się tu nierzadko opinię Johna Dewey’a: „Każdy myśliciel zagraża części pozornie stabilnego świata i nikt dokładnie nie może przewidzieć, co powstanie na jej miejscu; choć więc intelekt jest »niebezpieczny«, to wbrew opinii strażników kultury, intelektualistów nie zagrażają społeczeństwu jako całości. Intelekt natomiast zawsze zwraca się przeciwko czemuś – uciskowi, oszustwu, iluzjom, dogmatom czy interesom, na które kieruje się uwaga intelektualistów i ich demaskatorska pasja, oburzenie czy drwina”⁸.

Badania z zakresu stosunków międzynarodowych pełnią, podobnie jak i inne dyscypliny naukowe różne funkcje społeczne⁹. Wśród nich zwracają uwagę, m.in. a) diagnostyczna – dostarczająca wiedzy o stanie rzeczy w danym fragmencie czy aspekcie rzeczywistości (jak było i jest naprawdę, dlaczego jest tak?), b) prognostyczne – dostarczające wiedzy o ogólnych prawidłowościach przebiegu zjawiska danego typu i pozwalające przewidzieć konsekwencje ich rozwoju (jak może być? jak powinno

⁸ Por. M. Janion, *Humanistyka: poznanie i terapia*, Warszawa 1974, s. 236.

⁹ M. Chmaj, M. Żmigrodzki, *Wprowadzenie do teorii polityki*, Lublin 1996, s. 27-30.

być?), c) instrumentalno-techniczne – wspomagające proces decydowania politycznego poprzez dostarczenie wiedzy o sposobach i środkach relacji zamierzonych celów, o sprawności i efektywności postępowania naukowego, d) humanistyczne – kompensujące intelektualne potrzeby w zakresie poznania rzeczywistości międzynarodowej i dostarczające przesłanek do racjonalnego poglądu na świat. Funkcja ta, realizując wyzwania edukacyjne i terapeutyczne, m.in. wychodząc w poznaniu naprzeciw preferencjom społecznym i odpowiadając na „głód” określonej wiedzy, stawiana jest pod pręgierz opinii społeczności naukowej. Czyni się tu zarzut o sytuowaniu się jej w roli instytucji „dyżurnego” interpretatora, o koniunkturalności funkcjonowania itp. Delikatną sferę w tym względzie stanowi przy tym język. Z jednej strony, oczekuje się od badaczy-humanistów czytelności komunikacyjnej, za co, z drugiej strony, określa się urzeczywistnianie idei „gazetową propagandą polityczną”. Z jednej strony zatem oczekuje się języka hermetycznego, specjalistycznego, z drugiej zaś ujawnia się brak akceptacji dla jego precyzji, ścisłości.

Ogląd różnych opcji, jak uprawiać stosunki międzynarodowe oraz zwracając uwagę na ujawniającą się rzeczywistość w tym względzie, niekwestionowane jest przekonanie, że podstawę i punkt wyjścia stanowi tu metodologia badań, a w tym też metodologia prognozowania¹⁰.

Naukowe prognozowanie wiąże się zawsze z analizą określonej rzeczywistości, której elementami składowymi są: 1. Ujawnianie zarysowujących się i występujących prawidłowości rozwoju, 2. Ustalenie istotnych czynników jakościowych, kształtujących prawidłowości rozwoju stosunków międzynarodowych, 3. Oszacowania warunków i założeń dalszego rozwoju, 4. Formułowanie odważnych zarazem realnych do urzeczywistniania celów przyszłościowych. Analizy należy przeprowadzać kompleksowo, tj. powinno wskazywać się zjawiska, zależności, powiązania, sprzężenia, oddziaływania itp.

Punktem wyjścia w prognozowaniu jest zwykle doświadczenie, obserwacja, zdrowy rozsądek, intuicja i autorytet. Składniki te nie mogą być przeceniane ani też niedoceniane. Istotną kwestią jest w tym względzie zaufanie i podejrzliwość. Ważnym nakazem poznania naukowego staje się zachowanie postawy rozsądnego krytycyzmu. Zaufanie i podejrzliwość są ze sobą ściśle powiązane i dopełniają się pozytywnie oraz negatywnie. Mały krytycyzm może wynikać z naiwności, braku zdolności do wnikliwego myślenia; zaufanie wynika często z konformizmu. Zaufanie jest koniecznym warunkiem życia społecznego. W nauce wymaga się łączenia go z podejrzliwością¹¹.

W przewidywaniu zmian politycznych w stosunkach międzynarodowych stosuje się jako podstawowe drogi objaśnień: eksplorację i normatywność. Pierwsza z nich polega

¹⁰ Por. K. Podolski, *Prognozy rozwoju społecznego*, Warszawa 1973; *Stosunki międzynarodowe. Problemy badań teorii*, pod red. A. Bodnara i W. J. Szczepańskiego, Warszawa 1983; Z. J. Pietraś, *op. cit.*, roz. XIII; A. Chodubski, *Zainteresowania przyszłością jako przedmiot badań Kazimierza Podolskiego (1923-1995)*, [w:] *Kultura polityczna w Polsce. Wizje przyszłości*, pod red. M. Kosmana, Poznań 2000.

¹¹ Por. M. Karwat, *Sztuka manipulacji politycznej*, Toruń 2001.

na wnioskowaniu o przyszłości na podstawie wiedzy o przeszłości i teraźniejszości. Podejście eksploratywne służy nade wszystko do opracowania prognoz ostrzegawczych, do ujawniania możliwości scenariuszy zdarzeń, zjawisk w stosunkach międzynarodowych. Z kolei, podejście normatywne polega na przyjęciu pewnej pożądanej wizji przyszłości (jak być powinno) oraz poszukiwaniu okoliczności i warunków, w jakich przyjęte wizje mogą być spełnione. Podejście to służy głównie rozwiązaniu konkretnych problemów przyszłości. Wskazując na różnorodne możliwe scenariusze rozwoju sytuacji, zależne od okoliczności i warunków, pozwala zarazem wybrać optymalne rozwiązanie. W praktyce prognostycznej podejścia te raczej nie są stosowane samodzielnie.

Istotny wpływ na rozwój prognostyki w stosunkach międzynarodowych wywierają ogólne wizje dotyczące kierunku przemian cywilizacyjnych. Wśród nich można wyróżnić orientacje: a) optymistyczną, w której zakłada się, że cywilizacje doskonalą się i przechodzą w wyższe stadia rozwoju, b) katastroficzną, w której konstatuje się, że cywilizacja osiągnęła szczytowy moment rozwoju i dalsze jej stadia będą etapami regresywnymi, c) cykliczną, gdzie uznaje się występowanie powtarzalności pewnych zjawisk i procesów w określonym przedziale czasowym, d) regresywną – zgodnie z którą zakłada się, że każdy postęp jest okupiony regresem, który z kolei jest naturalną ceną za postęp cywilizacyjny.

Prognostyka w stosunkach międzynarodowych jest zdeterminowana świadomością metodologiczną. Ujawnia się w tym względzie duża różnorodność, która rodzi rzeczywistość nieistnienia ściśle wyznaczonych granic przedmiotu. Mówiąc o metodologii, a zatem i jej świadomości wskazuje się zakres problemów, którymi w świetle opinii naukowej powinna się zajmować. I pojawia się zwykle zestawienie zbioru problemów właściwych badaniom metodologicznym. Nierzadko pojmuje się metodologię jako teorię nauki, jako rzemiosło uczonych. Świadomość metodologiczna jest zatem pewnym rodzajem samowiedzy zawodowej, samookreśleniem się badacza w zakresie znajomości procedur badawczych.

W uprawianiu nauki, w tym w rozpoznawaniu stosunków międzynarodowych, ważne jest stosowanie właściwych metod badawczych¹². Przez pojęcie metoda badawcza rozumie się zasady i sposoby systematycznych dociekań w celu poznania obiektywnej rzeczywistości. Są to wskazania, reguły, przepisy potrójnie uwarunkowane. Po pierwsze – wyprowadzane są z obiektywnych prawidłowości, które obejmują przedmiot badania, a zatem osadzone są w odpowiedniej teorii. Po drugie – określone są przez charakter badanego przedmiotu. Po trzecie – zależą od środków, jakimi dysponuje podmiot badawczy. Rozumie się przez nie ludzi i narzędzia badawcze. Przy doborze metody istotną właściwość stanowi jej celowość, jest ona bowiem środkiem służącym do realizacji założonych celów.

Każda z nauk i dyscyplin naukowych ma swój specyficzny zespół metod badawczych, który stara się rozwijać i doskonalić. Nie ma jednak klasyfikacji, którą mogliby zaakceptować wszyscy zainteresowani nią specjaliści. W literaturze okre-

¹² A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 1995, s. 72-73.

ślanej mianem metodologicznej spotyka się ich podziały, dokonywane za pomocą przyjmowanych w zróżnicowany sposób postaw klasyfikacji. Można je dzielić, np. ze względu na stopień ogólności, cel, jakiemu służą, ich strukturę i przede wszystkim na przedmiot poznania.

Najogólniej w przetwarzaniu danych o rzeczywistości stosunków międzynarodowych ujawniają się dwa sposoby: analiza i synteza. Analiza polega na rozbiorze określonych całości na części składowe, synteza zaś na łączeniu elementów w całość. We wnioskowaniu zaś charakterystyczna jest indukcja i dedukcja. Dedukcja polega na wyprowadzaniu wniosków, uogólnień z określonych przesłanek cząstkowych. Odwrotnie zaś w indukcji – fakty szczegółowe, zdarzenia wyprowadza się z wiedzy ogólnej. Indukcja ma na celu sformułowanie uogólnienia. Wynika ona często z obfitości danych szczegółowych, różnorodności dającej się sprowadzić do wspólnej postawy uogólniającej, a także nieobecności wielu elementów, bez których istnieje możliwość określenia tendencji rozwoju. Ogólnologicznym zabiegiem rozpoznawania zjawisk i procesów jest analogia. Polega ona na wnioskowaniu o zbieżności nieznanymi cech i właściwościami zjawisk i procesów na podstawie rozpoznawanych podobnych rzeczywistości.

W rozpoznawaniu stosunków międzynarodowych obserwuje się też podział na stosowanie metod tradycyjnych oraz nowoczesnych. Pierwsze stosuje się zwykle w deskryptywnym poznaniu rzeczywistości międzynarodowej. Najbardziej charakterystyczne są w aspekcie podejścia: historyczne¹³ i instytucjonalno-prawne¹⁴. Deskryptywność polega na dostarczeniu uporządkowanej faktologii o danej rzeczywistości w przeszłości oraz współcześnie. Stosuje się w niej pytania: jak było i jak jest obecnie? W posługiwaniu się siatką pojęć historycznych rozpoznaje się genezę zjawisk i procesów, tworzenie się struktur organizacyjnych, zakres kompetencji podmiotów stosunków międzynarodowych, ich uwarunkowania, powiązania. Istotne miejsce zajmuje w tym aspekcie biografistyka. Przez pryzmat życia i działalności poszczególnych jednostek życia międzynarodowego rozpoznaje się ich cele, działalność oraz ujawniające się związki między nimi. Badania historyczne zjawisk międzynarodowych służą politologii jako substrat do formułowania hipotez. Dostarczają też materiału faktologicznego do szerszych generalizacji. Stosowanie tej metody wynika też z dużej bliskości przedmiotu poznania obu dyscyplin¹⁵. Zwyczajowo w obrębie politologii jest sytuowana współczesna historia polityczna. Istotną kwestią w korzystaniu z tej metody stanowi korzystanie z archiwaliów i materiałów źródłowych. Są one wytwarzane przez instytucje dyplomatyczne, organizacje zajmujące się zagadnieniami międzynarodowymi.

¹³ Por. J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1984; G. Labuda, *Rozwój metod dziejopisarskich od starożytności do współczesności*, Poznań 2003.

¹⁴ Por. K. Opalek, *Problemy metodologiczne nauki prawa*, Warszawa 1962; J. Jabłoński, *O prawie, prawdzie i przekonywaniu*, Koszalin 1999.

¹⁵ Por. M. Kosman, *Granice politologii*, „Humaniora” (Poznań) 1996, nr 4, s. 5-15; idem, *Kilka uwag o politologii historycznej*, [w:] *Między historią a politologią. Kazimierzowi Robakowskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Poznań 1998, s. 91-96.

Źródłami politologicznymi, w płaszczyźnie stosunków międzynarodowych są wszelkie informacje (w rozumieniu teorii o ładzie informacyjnym) o rzeczywistości międzynarodowej, gdziekolwiek one się znajdują. Wśród nich obok dokumentów *stricto* instytucjonalnych ważną rolę poznawczą spełniają materiały, zwane narracyjnymi, tj.: autobiografia, czasopisma, dedykacje, dzienniki, kroniki, pisma polemiczne, pamiętniki, wspomnienia, epistolaria (korespondencja, listy). Korzystanie z nich wymaga starannej krytyki autentyczności i wiarygodności. Nieodosobnione są w tej sferze zjawiska świadomego fałszowania zawartości informatycznej w dokumentach.

Metoda instytucjonalno-prawna polega na analizie norm prawnych¹⁶. Nie uwzględnia się innych okoliczności, a następuje koncentracja uwagi poznawczej na rozpoznaniu zawartości merytorycznej aktów normatywnych. Posługiwanie się nią wiąże się z profesjonalnym przygotowaniem prawniczym. Niezbędna jest w tym względzie znajomość języka tej dyscypliny, posługiwanie się wiedzą zracjonalizowaną. Przez pojęcie instytucji rozumie się zarówno podmioty polityczne, jak i zespoły norm prawnych określających konkretne zjawiska.

Wśród nowoczesnych metod znaczącą pozycję zajmuje analiza systemowa¹⁷. Polega ona na konstruowaniu specyficznego modelu systemowego badanych zjawisk międzynarodowych, tj. głównie modelu systemowego. Różne strefy rzeczywistości międzynarodowej interpretuje się jako elementy wewnętrznie połączone w jedną całość. Każdy element funkcjonuje zgodnie z prawidłowościami całości.

Wpływową orientacją poznawczą jest metoda behawioralna¹⁸. Polega ona na rozpoznawaniu zachowań politycznych jednostek oraz grup społecznych. Jest to poznanie istotne z punktu widzenia psychologii polityki. Dzięki jej stosowaniu można orzekać o stanie stosunków międzynarodowych oraz o tym, jak powinny się one kształtować. Zwraca się w poznaniu uwagę na zachowania i skuteczność opinii publicznej.

Powszechnie stosowana w badaniu stosunków międzynarodowych jest metoda porównawcza¹⁹. Polega ona na wykrywaniu podobieństw między różnymi zjawiskami i procesami zachodzącymi w stosunkach międzynarodowych. Istotne jest w jej stosowaniu określenie kryteriów porównywalności, np. rozpoznając potencjał międzynarodowy państw, uwzględnia się ich: położenie geopolityczne, warunki geograficzno-przyrodnicze, demograficzne, doświadczenie losów historycznych, poziom rozwoju gospodarczego, stan kultury. Elementy te generują tożsamość kulturowo-cywilizacyjną poszczególnych państw. Badania porównawcze w stosunkach

¹⁶ Z. Rybicki, *Analiza instytucjonalno-prawna w naukach politycznych*, [w:] *Metodologiczne i teoretyczne problemy...*, s. 187-217.

¹⁷ P. Sztompka, *Analiza systemowa w naukach politycznych*, [w:] *Metodologiczne i teoretyczne problemy...*, s. 77-108.

¹⁸ J.J. Wiatr, *Metody behawioralne w nauce o polityce*, [w:] *Metodologiczne i teoretyczne problemy...*, s. 109-133; *Nauka o polityce*, pod red. A. Bodnara, Warszawa 1988, s. 45-46; W.Ph. Shively, *Sztuka prowadzenia badań politycznych*, Poznań 2001; A. Sułek, *Ogród metodologii socjologicznej*, Warszawa 2002.

¹⁹ S. Gebethner, *metoda i badania porównawcze w naukach politycznych*, [w:] *Metodologiczne i teoretyczne problemy...*, s. 152-186; M. Chmaj, M. Żmigrodzki, *Wprowadzenie do teorii polityki...*, s. 46-47; J. Apanowicz, *Metodologia nauki*, Toruń 2003.

międzynarodowych mogą spełniać funkcje aplikacyjne. Mogą dostarczać ośrodkom decyzji politycznych materiału niezbędnego do podejmowania decyzji optymalnych, czy też pozwalają unikać błędów popełnianych tam przez inne podmioty decyzyjne w podobnych sytuacjach.

Wpływową orientacją intelektualną w stosunkach międzynarodowych jest metoda symulacyjna²⁰. Przede wszystkim stosuje się ją w kształceniu jako narzędzie dydaktyczne. W warunkach laboratoryjnych, posługując się odpowiednimi danymi, konstruuje się modele i rozwiązuje często przy pomocy urządzeń informatycznych różne zadania z zakresu kształtowania stosunków międzynarodowych. Symulacje są formą gier i ćwiczeń z wykorzystaniem tylko urządzeń komputerowych, ale też z udziałem różnych ludzi. Modele są środkami do eksperymentowania ładem międzynarodowym. Są przydatne w sytuacji napięć, zagrożeń, gdzie ujawnia się różne warianty i sposoby ich przewycięzania. Metoda ta spełnia istotną funkcję predykcyjną. Skłania do odpowiedzi na pytanie: jaka może być przyszłość? W badaniu naukowym jest ona przydatna do formułowania hipotez i pytań poznawczych.

Uznając, że sprawowanie rządów jest sztuką przewidywania przyszłości, zauważa się, że niezwykle istotną jest metodologia prognozowania stosunków międzynarodowych. Praktyka dyplomatyczna ujawnia konieczność formułowania prognoz odnoszących się do stosunków międzynarodowych. Współcześnie zarówno teoretycy, jak i praktycy stosunków międzynarodowych wyrażają zgodną opinię, że przewidywanie, strategia i taktyka w tym względzie są wyrazem określającym potencjał państwa i jego instytucji politycznych. Określenie właściwych linii polityki zagranicznej jest niemal jednoznaczne z zaznaczeniem miejsca w rywalizacji międzynarodowej, co ma istotne znaczenie w okresie ujawniania się przemian globalnych, radykalnych przeobrażeń ustrojowych państw, osvajania nowych wartości ładu międzynarodowego. Prognozowanie międzynarodowe w praktyce jest koniecznością. Prognozowanie naukowe stanowi dla niego ważną podstawę intelektualną.

Mimo uznawania racjonalnych przesłanek w poznaniu naukowym, w sferze prognozowania zwraca się uwagę na intuicję. Zauważa się, że podmioty stosunków międzynarodowych, legitymując się doświadczeniem w zakresie kształtowania ładu polityki zagranicznej oraz rozpoznając aspiracje, dążenia, cele różnych podmiotów, uwarunkowania globalne i lokalne, i „wczuwając się” w tę rzeczywistość, podejmują się określenia kierunków rozwoju przyszłości. Jest to podejście subiektywne do ładu międzynarodowego. Może ono rodzić błędy polityczne, co wynika z indywidualnego oglądu szerokiego *spectrum* zjawisk i procesów. Zależy ono w ważnym stopniu od tożsamości i doświadczenia podmiotu określającego prognozę. Duże doświadczenie może powodować rutynowy ogląd zjawisk i procesów, przy czym niedocenianie praw szybkich przemian i zmian, z kolei małe doświadczenie rodzi powierzchowność oglądu tej rzeczywistości, proste zaufanie do procesów zmian, entuzjazm. Kwestie

²⁰ L. Pastusiak, *Metody symulacyjne w badaniach nad stosunkami międzynarodowymi*, (w:) *Metodologiczne i teoretyczne problemy...*, s. 218-236.

te są wielce dyskusyjne w urzeczywistnianiu dyplomatycznej polityki kadrowej. Sprzeczne są opinie, czy w dyplomacji powinno liczyć się doświadczenie w aparacie władzy czy też istotniejszy jest entuzjazm urzeczywistniania określonych wartości ideowych w stosunkach międzynarodowych. Zauważa się, że ludzie doświadczeni ekstrapolują zwykle doświadczenie przeszłości w sferę przyszłości. Ujawnia się wtedy ciągłość, stabilność w stosunkach między państwami, narodami oraz innymi podmiotami ładu międzynarodowego.

Intuicja jest wpływową orientacją w poznaniu humanistycznym, aczkolwiek świat politologiczny odnosi się do niej dychotomicznie, z jednej strony krytykuje się ją jako subiektywne postrzeganie świata, z drugiej zaś zauważa się, że jest ona wielce znacząca w podejmowaniu decyzji przez mężów stanu, którzy nie są w stanie zawsze odwoływać się do opinii, ekspertów naukowych w danych kwestiach. W ogóle w świecie politycznym, podejmującym decyzje zarówno w skali międzynarodowej, jak i wewnątrzpaństwowej ważne jest posługiwanie się przesłankami emocjonalnymi, zwłaszcza w sytuacjach *ad hoc*. Intuicja zastępuje wtedy decydującym funkcję doradców, ekspertów. Zjawisko to stało się znamienne w ostatnich latach w Polsce. Nierzadko do dyplomacji trafiali ludzie „przypadkowi”, wykazujący zainteresowanie życiem politycznym, nieposiadający odpowiednich kwalifikacji zawodowych do pełnienia funkcji dyplomatycznych i niewskazujący zainteresowania pozyskiwaniem wiedzy decyzyjnej od doradców czy ekspertów. W działalności decyzyjnej kierowali się nierzadko intuicją polityczną. Swoistym drogowskazem jest przy tym ogólne założenie przemian politycznych oraz ogólne dyrektywy w zakresie kształtowania stosunków międzynarodowych.

Naukowe prognozowanie w stosunkach międzynarodowych stanowi typ wnioskowania indukcyjnego, generowanego przez takie czynniki, jak: rzeczywistość geograficzna, demograficzna, ekonomiczna, militarna, narodowa, religijna, opinia publiczna, prawo międzynarodowe²¹ oraz przyszłe wydarzenia, które pełnią funkcje zarówno teoretyczne, jak i praktyczne. W konstruowaniu wniosku uwzględnia się prawa rozwoju stosunków politycznych oraz ich specyfikę.

Procedura naukowego prognozowania w ujęciu merytorycznym charakteryzuje się następującymi ogniwami: 1. określenie tendencji rozwoju zjawisk, wydarzeń przez odwołanie się do horyzontu czasowego. Im problem jest bardziej złożony, tym dłuższy powinien być horyzont czasowy, 2. wskazanie zasadniczych oraz pośrednich czynników określających te tendencje, 3. postawienie hipotez dotyczących przyszłości, a w tym możliwych scenariuszy rozwoju zjawisk i zdarzeń, 4. odwołanie się do analogii, refleksji na temat procesów międzynarodowych, które pozwolą przypuszczać podobny przebieg rozpoznawanego problemu, 5. stworzenie modelu możliwego przebiegu zdarzeń w przyszłości. Dwa pierwsze ogniwa procedury polegają na gromadzeniu, porządkowaniu i systematyzacji faktologii z zakresu stosunków międzynarodowych – zarówno w wymiarze znanych prawidłowości ich rozwoju, jak i specyfiki (przyczyn, istoty, skutków przemian) określonych zjawisk, wydarzeń, oddziaływań, powiązań,

²¹ Por. R. Bierzanek, *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Warszawa 1980, s. 34-112.

kontaktów międzynarodowych. Jest to w dużej mierze rzeczywistość deskryptywna oraz eksplanacyjna (objaśnienie uwarunkowań, wyznaczników oraz czynników, których skutkiem jest badana rzeczywistość).

Formułowanie hipotez czy przypuszczalnych (prawdopodobnych) twierdzeń polega na stopniowej eliminacji w toku różnych założeń i wyborze jednego z nich jako najbardziej uzasadnionego i prawdopodobnego. Tworzenie hipotez badawczych (ogólnych i szczegółowych) wymaga nie tylko praktycznego doświadczenia badacza w określonej dziedzinie stosunków międzynarodowych, ale i właściwej znajomości dotychczasowego stanu wiedzy w zakresie danej problematyki oraz pewnej intuicji. Hipoteza jest twierdzeniem częściowo uzasadnionym, jest domysłem wyrażonym w postaci uogólnienia, osiągniętego w drodze indukcji eliminacyjnej²².

W praktyce poznawczej stosunków międzynarodowych przekonujące jest formułowanie jednej hipotezy generalnej, będącej przypuszczalną odpowiedzią na problem ogólny oraz kilku (3-5) hipotez szczegółowych, stanowiących prawdopodobnie odpowiedzi na uprzednio ustalone problemy proste.

W sytuacji, gdy przedmiot badań jest mało znany, trudno jest sformułować wyraźną hipotezę, ponieważ nie można w zasadzie ocenić stopnia prawdziwości ewentualnych hipotez alternatywnych. W poznaniu ujawnia się wtedy zasadność stawiania pytań otwartych z możliwością odpowiedzi alternatywnych.

W procedurze prognostycznej ważne ogniwo stanowi refleksja intelektualna, polegająca na formułowaniu pytań pozwalających charakteryzować dane zjawisko, wydarzenie o długim „horyzoncie” czasowym, wśród różnych uwarunkowań, oddziaływań, zależności. Ważny element refleksji odnosi się do sfery filozoficznej, jaki jest sens ujawniania się, istnienia i rozwoju danego zjawiska czy wydarzenia. W refleksji następuje dowołaanie się też do wskaźników definicyjnych. Podejmuje się próbę wskazania – czy i w jakim stopniu, zakresie dane zjawisko, wydarzenie definiuje poznana rzeczywistość?, w jakim pozostaje z nią stosunku identyfikacyjnym. Dyrektywą metodologiczną w interpretacji tej identyfikacji jest uwzględnianie znacznej liczby wskaźników, które pozwalają orzekać o występowaniu analogii w danym obrazie zjawiska czy wydarzenia. Ujawnia się w tym względzie potrzeba, tzw. pomiaru w najszerszym rozumieniu tego terminu. Polega on na przypisaniu zjawiskom, zdarzeniom, cechom mierników, zgodnie z przyjętymi z góry prawidłowościami (regułami, zasadami)²³.

Kończącą czynnością badawczą jest proces rozumowania, zmierzający do sformułowania trafnej ogólnej konkluzji (modelu), wnoszącej określony wkład do rozbudowy teorii oraz wyprowadzenia rzetelnych wniosków praktycznych i metodycznych.

²² Por. T. Kotarbiński, *Kurs logiki dla prawników*, Warszawa 1960, s. 181; *Metody badań socjologicznych*, pod red. S. Nowaka, Warszawa 1965, s. 433; J. Zieleniewski, *Organizacje i zarządzanie*, Warszawa 1969, s. 80-90; Z. Hajduk, *Ogólna metodologia nauk*, Lublin 2001.

²³ A. Siemianowski, *Poznawcze i praktyczne funkcje nauk empirycznych*, Warszawa 1976, s. 46; S. Stachal, *Wstęp do metodologii nauk ekonomicznych*, Warszawa 1997; T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001; J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*, Warszawa 2003.

Zwykle całość opracowania poznawczego określa się mianem monografii zagadnienia badawczego. Model powinien służyć do usystematyzowania wiedzy, a w tym aparatury pojęciowej, precyzowania sądów ogólnych, reguł, twierdzeń i praw.

Istota prognozy międzynarodowej polega na wskazaniu hipotetycznego modelu przyszłych stosunków międzynarodowych. W modelu zakłada się ujawnianie się zmian jako prawidłowości rozwoju ładu o zasięgu zarówno globalnym, jak i lokalnym. Uwzględnia się różne czynniki i uwarunkowania przemian, a też relatywną poznawalność przyszłości oraz przygotowanie do niej zarówno decydentów, jak jej uczestników pozostających w różnych powiązaniach systemowych, przy czym istotna jest waga uświadamiania tej rzeczywistości.

Istotnymi elementami prognoz międzynarodowych są: 1) długofalowe drogi rozwoju, przemiany wynikające z obiektywnych praw rozwoju społeczno-politycznego i gospodarczego podmiotów stosunków międzynarodowych, niezależnie od woli i upodobań ludzi, 2) możliwości (mechanizmy, sposoby) realizacji ujawniających się na tych drogach procesów, których zaistnienie jest koniecznością rozwojową, 3) okoliczności, zdarzenia i zjawiska przypadkowe, które mogą ujawnić się zarówno na drogach rozwoju, jak i wśród sposobów, mechanizmów i metod ich urzeczywistniania; przy czym zakłada się, że nie jest możliwe naukowe prognozowanie procesów żywiołowych i przypadkowych, jako że w ogóle jest możliwe przewidywanie zjawisk, ujawniających się przypadkowo.

Ze względu na horyzont czasowy wyróżnia się różne modele prognoz międzynarodowych. Ów horyzont jest też kryterium służącym wartościowaniu prognoz. Prognozy mające długi horyzont czasowy określa się mianem strategicznych. Zwykle obejmują one 10-lecia. Ważną ich część składową stanowią wskazania normatywne, obejmujące przede wszystkim sferę podmiotową stosunków międzynarodowych oraz ewolucję zachodzących wśród niej relacji. Prognozy te stosuje się wspólnie zwłaszcza do sfery urzeczywistniania wartości globalnych, m.in. tworzenia się społeczeństwa informatycznego, demokracji partycypatywnej, odchodzenia od gospodarki narodowej do światowej, aktywności organizacji pozarządowych, regionalnej integracji świata. Przyjmując koncepcje cyklicznego rozwoju dziejów, uznaje się, że ich nawroty następują co 50-55 lat²⁴. W praktyce stosunków międzynarodowych przyjmuje się zwykle prognozy kilkuletnie – do 10 lat, określane średnim horyzontem czasowym. Swoiste znaczenie mają prognozy kilkumiesięczne, zwane operacjami. Wiążą się one z podejmowaniem doraźnych decyzji sytuacyjnych. Formułowane są one na bazie prostej ekstrapolacji bądź intuicyjnie.

Zauważa się, że nierzadko na obiektywizm i wiarygodność analiz prognostycznych ma wpływ rozpoznawanie rzeczywistości politycznej, a w tym międzynarodowej, na drodze „kolejnych zbliżeń”. Polega ona na rozpoznawaniu analogicznych zjawisk, zdarzeń, cech charakterystycznych przez wielu badaczy od siebie niezależnie w różnych cezurach i zmieniających się uwarunkowaniach. Następuje wtedy potwierdzenie

²⁴ E. Polak, *Przemiany cywilizacji współczesnej w sferze kultury materialnej*, Gdańsk 1996, s. 20-25.

bądź odrzucenie wcześniejszych ustaleń badawczych, wzbogacenie o nowe elementy poznawcze, o nowe przesłanki interpretacyjne. Ustalenia badawcze określa się wtedy zwykle mianem przewartościowań.

W ostatnich latach wpływową orientacją poznawczą w poznawaniu politologicznym, a w tym w stosunkach międzynarodowych stało się projektowanie alternatywnych scenariuszy zmian („przyszłej historii ludzkości”)²⁵. Stosuje się w niej sporządzanie wariantów hipotecznych rozwoju rzeczywistości społeczno-politycznej i ekonomicznej w skali międzynarodowej, w różnych odniesieniach oraz w ramach państwa. Zwraca się uwagę w kreśleniu scenariuszy na bariery i możliwości rozwoju, na różne czynniki je współtworzące. W scenariuszach kreuje się rzeczywistość szczególnie korzystną, populistyczną, aprobującą określone standardy, wizje stałego rozwoju, dobrobytu, zrównoważonego rozwoju, a też przeciwności losu, klęsk, katastrof, określone zjawiska ujmuje się w wymiarze maksymalizacji bądź minimalizacji szans rozwoju. W opracowaniu scenariuszy ładu alternatywnego korzysta się z urządzeń informacyjnych, np. z modelowania komputerowego. Komputery umożliwiają analizowanie niezwykle dużej liczby czynników kształtujących procesy międzynarodowe, a przede wszystkim powiązania między nimi. Jest to rodzaj badań empirycznych. Następuje w nim uproszczenie obrazu świata. Ujawniają się biało-czarne schematy. Dają one możliwość specjalistom dokonywania dalszych refleksyjnych analiz oraz pomocne są w podejmowaniu wielu decyzji zwłaszcza obejmujących krótki horyzont czasowy. Zatem urządzenia informatyczne są instrumentem w prognostyce międzynarodowej. W podejmowaniu decyzji politycznych ich zastosowanie powinno być połączone z założeniami teoretycznymi dotyczącymi danej rzeczywistości międzynarodowej.

W metodologii przewidywania stosunków międzynarodowych nierzadko uwagę teoretyków i praktyków przykuwa teoria gier. Zwraca się uwagę na gry statystyczne i strategiczne; wykorzystuje się w tej płaszczyźnie również urządzenia informatyczne, a zwłaszcza komputery. W grach statycznych szacuje się przyszłość przy pomocy liczb odnoszących się do wartości zmiennych. Ważne jest w prognozowaniu posługiwanie się znanymi wartościami badanej zmiennej oraz innych zmiennych, mających na nią wpływ, oddziaływanie i inne bezpośrednie bądź pośrednie relacje. Stosuje się tego typu prognozowanie w warunkach częściowej niepewności, np. w sprawie poparcia politycznego w kwestiach decyzyjnych na arenie międzynarodowej czy wyboru określonych kandydatów na dane stanowiska w dyplomacji międzynarodowej. Gry strategiczne stosuje się zwykle do przewidywania stosunków bilateralnych między podmiotami stosunków międzynarodowych, w sytuacji zmienności, niepewności relacji między nimi; ujawnia się w tej płaszczyźnie konieczność tworzenia prognoz operacyjnych, nierzadko w podejmowaniu decyzji musi następować odwoływanie się do działań intuicyjnych. W modelach gier strategicznych uwzględnia się różne warianty działania, postępowania stron. Wykorzystuje się w dużej mierze doświadcze-

---

²⁵ Por. S. M. Komorowski, *Scenariusz jako metoda diagnozy i prognozy*, Warszawa 1988; *Stosunki międzynarodowe*, pod red. W. Malendowskiego, Cz. Mojsiewicz, Wrocław 1998.

nie minionej rzeczywistości oraz trendy kształcące rzeczywistość zarówno lokalną, jak i globalną. Gra strategiczna ukierunkowana jest na jawną i ukrytą rywalizację podmiotów stosunków międzynarodowych. W jej ramach mieści się tzw. paradoks równoczesnego i asymetrycznego przewidywania, określane mianem „paradoksu Newcomba”. Polega on na wykorzystaniu przez strony wzajemnych słabości. Ujawnia się wtedy dążenie do uzyskania największych korzyści, gdy druga strona nie przewidywa danej rzeczywistości. Polega ona na wykorzystywaniu błędów strony przeciwnej do osiągnięcia maksymalnych własnych korzyści. Droga ta stosowana jest nierzadko w praktyce różnych podmiotów prowadzących politykę zagraniczną poszczególnych państw świata.

W praktyce polityki zagranicznej państw ujawnia się działalność operacyjna. Rozwiązuje się zwykle bieżące problemy. Różne podmioty stosunków międzynarodowych zajmują się właściwymi dla siebie problemami, wchodzącymi jako elementy współtworzące rzeczywistość międzynarodową. Decydenci polityczni dystansują się wobec prognostyki międzynarodowej. Zauważają się, że nie przynosi ona doraźnych korzyści. Na skutki, rezultaty prognostyki naukowej należy oczekiwać nierzadko w długim horyzoncie czasu. Praktyka polityczna czyni, że nie zawsze postawione przez badaczy prognozy są możliwe do urzeczywistnienia, jako że w ich przewidywaniu ważniejsze są skutki dotyczące wielu podmiotów życia międzynarodowego, niż interes doraźny poszczególnych podmiotów. Współcześnie decydenci stosunków międzynarodowych dystansują się od prognoz ewolucji stosunków międzynarodowych, które wypracowano po II wojnie światowej, np. do modelu symulacji stosunków między narodami (INS), wielopłaszczyznowej symulacji stosunków międzynarodowych (TEMPER), symulacji polityki światowej (WPS), badania alternatywnych stanów przyszłego świata (AWF), dynamicznego budowania programu polityki zagranicznej państwa (DABLR). Przy czym podziela się pogląd, że skuteczna może być tylko polityka zagraniczna skorelowana z prognozowaniem planowaniem działań międzynarodowych²⁶. Zauważa się, że prognozowanie ma uświadomić decydującym politycznym konsekwencje ich działania przed podjęciem decyzji, a w tym zwłaszcza mogących mieć negatywne skutki międzynarodowe.

Prognozowanie polityki zagranicznej państwa jest różnie definiowane przez podmioty stosunków międzynarodowych, m.in. spotyka się w tym względzie tzw. stylistykę typu; strategia i praktyka stosunków międzynarodowych, priorytety i programy polityki międzynarodowej, założenia i dyrektywy polityki zagranicznej państwa, wizje przyszłości międzynarodowej, kierunki rozwoju polityki zagranicznej, strategia i kierunki działalności międzynarodowej.

W procedurze prognostycznej polityki zagranicznej państwa ważne ogniwa stanowią: 1. Określenie strategii i taktyki oraz celów i zadań, z uwzględnieniem ogólnych tendencji globalnych oraz interesów priorytetowych państwa, 2. Zgromadzenie wiedzy

---

²⁶ Por. J. Kukułka, *Problemy teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1978; *Globalizacja a stosunki międzynarodowe*, pod red. E. Halizaka, R. Kuźniara, J. Symonidesa, Bydgoszcz-Warszawa 2004.

teoretycznej oraz instruktażowej o możliwościach i barierach urzeczywistniania wizji ładu międzynarodowego, a w tym polityki zagranicznej państwa w powiązaniu z jego stanem wewnętrznym, 3. Opracowanie założeń dyrektyw działania na określony czas. Uwzględnia się w nim racje międzynarodowe, interesy strategiczne państwa oraz możliwości realizacyjne celów i zadań, bierze się pod uwagę tzw. ryzyko polityczne, tj. osiągnięcie zamierzonych prognoz, jak i ich niespełnienie.

Zakłada się, że w określaniu prognoz polityki zagranicznej powinni uczestniczyć zarówno teoretycy, jak i praktycy kształtowania stosunków międzynarodowych. Zadaniem teoretyków jest nie tylko dostarczenie wiedzy teoretycznej, ale poszukiwanie nowych metod prognozowania, analizy rzeczywistości międzynarodowej; zadanie to powinno być zagwarantowane dla uczonych, a w tym zwłaszcza legitymujących się znacznym dorobkiem naukowym. Praktycy, bezpośrednio uczestnicząc w kreowaniu ładu międzynarodowego, a w tym w podejmowaniu decyzji międzynarodowych, dysponują wiedzą o możliwościach i barierach prowadzenia polityki zagranicznej; przy czym są wśród nich specjaliści z dziedziny różnych elementów stosunków międzynarodowych, zarówno od spraw bilateralnych, regionalnych po kwestie globalne, którzy są w stanie formułować ogólne i szczegółowe założenia polityki zagranicznej, kojarzyć cele i możliwości realizacji przez instytucje dyplomatyczne, a też prowadzić analizę ujawniających się zjawisk i wydarzeń międzynarodowych, i następnie formułować prognozy ewolucji tej rzeczywistości zarówno operacyjne, jak i dostarczające przesłanek merytorycznych do długofalowych.

W przewidywaniu przyszłości politologicznej, a w tym stosunków międzynarodowych powszechnie uznaje się konieczne wymogi teoretyczne: 1) łączenie teorii z praktyką stosunków międzynarodowych; teoria powinna oddziaływać na politykę, polityka zaś na teorię; przy czym w budowaniu teorii nie powinny obowiązywać założenia wstępne, uprzedzenia, 2) umiejscowienie danych zjawisk i procesów wśród obiektywnych prawidłowości rozwoju podmiotów międzynarodowych; sytuowanie ich na osi czasu czyni, że historia pełni rolę drogowskazu w praktyce eksploracyjnej, 3) uznawanie prawdy, że czynnikiem sprawczym zjawisk i procesów międzynarodowych jest artykulacja interesów określonych podmiotów stosunków międzynarodowych; przez pojęcie interesy w szerokim rozumieniu pojmuje się różnorodność dążeń, potrzeb, wartości, przekonań, relacji między potrzebami i dobrami odnoszących się do całej sfery stosunków międzynarodowych, 4) podzielenie stanowiska poznawczego, że wszelkie zjawiska i procesy z zakresu stosunków międzynarodowych, podobnie jak i wszelkie zjawiska polityczne ulegają nieustannemu procesowi przeobrażeń i przemian; w procesie tym charakterystyczne są trzy drogi; oscylacji cyklicznych, rozwoju linearnego i tzw. ruchu spiralnego²⁷, 5) posługiwanie się w systematyzowaniu

---

²⁷ Por. A. Piskozub, *Elementy nauki o cywilizacji*, Gdańsk 1992, s. 17-27; A. Chodubski, *Założenia metodologiczne badania zjawisk i procesów globalnych*, [w:] *Politologia w Polsce*, pod red. T. Łoś-Nowak..., s. 33-37; idem, *O cezurach progowych i ich symbolice*, „Cywilizacje w Czasie i Przestrzeni” 2000, nr 6, s. 11-13; Cz. Mojsiewicz, *Rozmowy o polskiej politologii*, Toruń 2005.

i interpretacji zjawisk i procesów ujęciami: genetyczno-strukturalnym, genetyczno-funkcjonalnym i systemowym; ważnym jest całościowe ujmowanie badanego problemu.

Podsumowując przedstawione spostrzeżenia i uwagi, można sformułować wnioski:

1. Prognozyka naukowa jest jednym z fundamentalnych powołań i wyzwań badań politologicznych, a w tym w zakresie stosunków międzynarodowych,

2. Wiarygodność prognozyki naukowej uzależniona jest od świadomości metodologicznej oraz jej urzeczywistniania przez badaczy,

3. Stan badań prognostycznych w Polsce i świecie jest w zakresie stosunków międzynarodowych odbiciem rzeczywistości rozwojowej tej dyscypliny. Funkcje deskryptywne instrumentalne i ideologiczne zwykle przysłaniają powołanie eksplanacyjne i predyktywne w uprawianiu dyscypliny,

4. Prognozyka międzynarodowa jest w dużej mierze narzucana przez praktykę dyplomatyczną; oczekuje się od niej formułowania prognoz dotyczących ewolucji stosunków międzynarodowych oraz przewidywań operacyjnych, następstwem czego jest odwoływanie się do intuicji, refleksji jako metod przewidywania przyszłości,

5. Ważną siłą sprawczą współczesnego zainteresowania prognozyką naukową są radykalne przemiany cywilizacyjne, a w tym kształtowanie się społeczeństwa informacyjnego; ujawniające się zagrożenia dla człowieka wynikające z rozwoju naukowo-technicznego powodują eksplozję zainteresowań futurologicznych, zainteresowania te zdobywają coraz bardziej ustabilizowaną pozycję w świecie nauki.

ABSTRACT

The article states that the foresights of the future are an important research challenge. They are dictated by the theory as well as life's prognostics, especially the need to being prepared for changing culture and civilization life's conditions. The importance of prognostics is significant in the context of international relations. It is set by diagnostic needs as well as instrumental and technical ones.

In the prognostics a research methodology is important, including international processes and phenomena definitions and using appropriate methods and techniques.

The point of start in the prognostics are two approaches: normative and explorative ones. The important reason for today's interest in prognostic science are radical civilization changes including unification (globalization) and diversification processes.

Key words: prognostic science, international relations, methodology of political science, research consciousness, process of cultural and civilization transformations

Andrzej Chodubski – (ur. 1952) profesor zwyczajny na Uniwersytecie Gdańskim. Autor ponad 800 publikacji naukowych, dotyczących metodologii badań politologicznych, procesów przemian globalnych i lokalnych, a w tym zagadnień mniejszości narodowych i polonijnych. Autor m.in. *Wstępu do badań politologicznych*.